

УДК 37.013.42

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З МОЛОДДЮ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Соловйова Т. Г.

*У статті привертається увага до проблем профорієнтації та працевлаштування молоді з обмеженими можливостями, розкриваються особливості соціально-педагогічної профорієнтаційної роботи з даною категорією.
Ключові слова: профорієнтація, молодь з обмеженими можливостями.*

В статье акцентируется внимание на проблемах профориентации и трудоустройства молодежи с ограниченными возможностями, раскрываются особенности социально-педагогической профориентационной работы с данной категорией.

Ключевые слова: профориентация, молодежь с ограниченными возможностями.

The article focuses on the problems of vocational guidance and employment of young people with disabilities, reveals specific features of socio-pedagogical career guidance with this category.

Key words: occupation guidance, youth with disabilities.

Актуальність. Сучасні соціально-економічні умови в Україні вимагають від населення гнучкого реагування щодо змін на ринку праці. Стрімке знецінення одних професій компенсується підвищенням попиту на інші. Робочі спеціальності мають тенденцію до втрати популярності, втім на ринку праці відчувається серйозний дефіцит саме кваліфікованої робочої сили. Спеціалістами популярних правової, економічної та інших сфер ринок праці, навпаки, виявляється перенасиченим.

Реформування у системі державної й приватної освіти та пов'язане з цим зростання конкуренції на ринку освітніх послуг, з одного боку, сприяє підвищенню якості освіти, а з іншого, створює серйозний дисбаланс між спеціальностями, популярними у навчальних закладах, та спеціальностями, необхідними у сучасному економічному просторі України. Все це вкрай негативно впливає на професійне самовизначення молоді.

Особливо уразливою групою щодо профорієнтації та подальшого працевлаштування є молодь з особливими потребами, яка часто не здатна адекватно реагувати на економічні зміни та зміни на ринку праці у державі через власні обмежені можливості різного характеру та відсутність реальної зацікавленості в ній більшості роботодавців. Велика кількість людей з інвалідністю не можуть працевлаштуватись через те, що отримані ними спеціальності не є конкурентоспроможними та затребуваними на сучасному ринку праці. Втім молодь з особливими потребами може бути достатнім потенціалом держави й суспільства щодо зменшення дефіциту багатьох спеціальностей.

На думку багатьох науковців і практиків соціальної та соціально-педагогічної роботи, недостатність та недосконалість профорієнтаційної роботи серед інвалідів полягає у тому, що профорієнтація часто стає формальним явищем через обмеженість вибору професій для людей з вадами розвитку. Профнавчання зазвичай обмежується наявністю тих чи інших спеціалізованих навчальних закладів, з невеликим переліком професій, доступних для людей з особливими потребами.

На нашу думку, потенційна зацікавленість держави, очевидна потреба самої молоді у гідній професії та праці, а також недостатня теоретична розробленість питань зайнятості людей з особливими потребами доводять актуальність

обґрунтування та проведення спеціальної профорієнтаційної роботи серед молоді з інвалідністю.

Отже, метою статті є висвітлення особливостей соціально-педагогічної профорієнтаційної роботи з молоддю з обмеженими можливостями.

Питаннями професійної орієнтації молоді займаються різні наукові галузі, зокрема, психологія, соціальна педагогіка, соціальна робота тощо. За Є. Ю. Пряжниковою, під профорієнтацією розуміють "... комплекс заходів з надання допомоги у виборі професії, які включають і профконсультування як індивідуально орієнтовану допомогу у професійному самовизначенні" [6, с. 30]. Тобто мета профорієнтації полягає у професійному самовизначенні людини. Взагалі, система професійної орієнтації складається з певних етапів: професійної інформації (профпросвіти), професійної консультації, професійного добору та відбору, професійної адаптації [7, с. 18].

Враховуючи особливості, характерні для молоді з обмеженими можливостями, форми та методи профорієнтаційної роботи з нею дещо відрізняються від такої ж роботи з іншими категоріями / групами населення. Обмежені можливості, вочевидь, звужують коло доступних для людей з інвалідністю професій, а сучасний стан ринку праці не гарантує їм гідне працевлаштування.

На думку Н. Ф. Басова, ринок праці людей з обмеженими можливостями є особливим соціально-демографічним сегментом державної економіки, у якому існують власні закономірності і які необхідно враховувати у політиці зайнятості [1, с. 105]. Тому держава має сприяти інтеграції громадян з обмеженими можливостями, які відчувають труднощі при працевлаштуванні та мають низький рівень конкурентоспроможності. Автор також розглядає проблеми зайнятості інвалідів крізь призму особливої гостроти негативних наслідків безробіття для означеної категорії населення. Отже, ефективне вирішення питань зайнятості інвалідів не є можливим без підтримки (законодавчої, правової, соціальної) на державному рівні.

Важливою державною юридичною підтримкою людей з особливими потребами на ринку праці І. М. Старіков та ін. науковці [2, с. 153] вважають видання Закону України "Про внесення змін у деякі Закони України, які реалізують інвалідам право на трудову зайнятість" (від 23 лютого 2006 року). Даний документ безробітними визнає також інвалідів, які раніше не мали право на такий статус (які не досягли пенсійного віку, не працюють і не зареєстровані як ті, хто шукає роботу). Набуття чинності даного документа створило передумови для подальшої активізації роботи щодо вирішення питань зайнятості людей з особливими потребами.

Відомо, що для визначення оптимальних напрямків професійного самовизначення й працевлаштування інвалідів практикується проведення цільового тестування спеціалістами центрів зайнятості [2]. Втім часто подібні тестування є достатньо формальними через відсутність попиту на робочу силу серед людей з особливими потребами та відсутність можливостей і спеціальних умов для профнавчання інвалідів.

Ще однією важливою проблемою, на нашу думку, є слабка мотивація або її відсутність до отримання професійної освіти серед самих людей з інвалідністю. Це пов'язано, з одного боку, із традиційною недовірою даної категорії до держави у питаннях подальшого гідного працевлаштування, з іншого, із притаманною великій кількості людей з особливими потребами "утриманської" життєвої позиції. Виплати пенсій, пільги та інша державна й недержавна допомога, спільно з труднощами працевлаштування, часто створюють сприятливе підґрунтя для виникнення означеної життєвої позиції.

Отже, першою і найважливішою особливістю профорієнтаційної діяльності соціального педагога з людьми з особливими потребами вважаємо сприяння формуванню активної життєвої позиції кожного. Саме особистісна активність є необхідною умовою професійного самовизначення індивіда.

Для підвищення особистісної активності людей з інвалідністю науковці пропонують використовувати можливості індивідуальної і групової творчості та самоврядування у колективах [3; 5]. Розвиток творчості серед людей з

особливими потребами як наукова проблема був предметом дослідження багатьох теоретиків і практиків соціальної педагогіки, тому у даній статті не будемо детально зупинятися на цьому питанні.

Питання самоврядування у колективі людей з обмеженими можливостями реалізується у державних та недержавних організаціях по-різному. В Україні функціонують десятки громадських об'єднань, в яких самоврядування є природним явищем. По-іншому це відбувається у державних закладах, наприклад, у територіальних центрах, на базі яких працюють відділення адаптації, реабілітації людей з особливими потребами. Втім у таких закладах цілком можливі формування колективу та подальший розвиток самоврядування. Зі споживачів різного роду послуг клієнти відділень можуть поступово стати рівноправними учасниками реабілітаційного процесу. Крім того, розвиток більш тісних зв'язків між членами колективу сприятиме формуванню відчуття солідарності і матиме позитивний вплив на процеси їхньої адаптації та реабілітації, а проведення профорієнтаційної роботи стане більш ефективним. Все це обумовлює наступну особливість профорієнтаційної роботи з людьми з обмеженими можливостями – використання досвіду людей зі схожими проблемами.

Вочевидь, доцільним є залучення у колективи людей з інвалідністю, які вже вирішили або успішно вирішують питання власного професійного самовизначення. Їхній досвід буде корисним для інших членів подібних колективів. Останнім часом розповсюджується практика організації діяльності відділень денного перебування для інвалідів віком від 18 до 31 року. Так, у Запорізькому територіальному центрі існує досвід залучення до роботи таких відділень волонтерів з інвалідністю, які допомагають порадами щодо профнавчання та працевлаштування людей з особливими потребами. Крім того, необхідно вивчати й використовувати зарубіжний досвід вирішення такого роду проблем.

Ще однією особливістю соціально-педагогічної профорієнтації молоді з інвалідністю є специфічна профпросвіта, надання професійної інформації. Через те, що більшість молодих людей з інвалідністю отримують середню освіту у спеціалізованих закладах, часто "закритого" типу, інформація про світ професій, вимоги, які висуваються до людини, про потреби суспільства в кадрах та перспективи ринку, про шляхи отримання професії тощо не є для них очевидною. Тобто надання такого роду інформації є особливо актуальною. Крім того, обмежені можливості щодо пересування, сенсорні обмеження та ін. роблять недоступними частину джерел інформації. Соціальний педагог, у рамках профорієнтації, може заповнювати брак інформації, компенсувати прогалини у специфічних знаннях тощо.

Наступною особливістю соціально-педагогічної профорієнтаційної роботи з молоддю з особливими потребами є надання практичної допомоги тим, хто має труднощі у спілкуванні, фізичні, сенсорні обмеження тощо. Мається на увазі допомога у вирішенні побутових проблем, пов'язаних з телефонними переговорами, використанням мережі Інтернет, поїздками, підготовкою до співбесіди та ін. Фактично соціальний педагог, у разі потреби, стає посередником між людиною з обмеженими можливостями та потенційним роботодавцем або закладом професійної освіти. При здійсненні посередницької допомоги існує небезпека спотворення інформації для обох зацікавлених сторін, тому соціальний педагог має саме допомагати, а не вирішувати всі питання за клієнта.

Ще однією важливою особливістю профорієнтаційної діяльності з даною категорією є специфічна допомога в адекватному виборі та правильному доборі професії. Соціальний педагог може допомогти підібрати спеціальність, яка не буде суперечити можливостям клієнта як згідно з офіційними документами (довідка МСЕК) щодо умов роботи, так і згідно з його нахилами і здібностями. На сьогодні існує небезпечна тенденція щодо отримання молоддю з особливими потребами спеціальностей, які є доступними у плані освіти, але неконкурентоспроможними у сучасних ринкових умовах. Відомо, що освітні заклади всіх рівнів, згідно з чинним законодавством, надають можливість людям з особливими потребами навчатися на пільгових умовах. Втім після отримання професії молодь

не може працевлаштуватися за спеціальністю в силу того, що з самого початку було зроблено неправильний вибір. Так, людина з обмеженими можливостями у спілкуванні отримує професію, яка передбачає активне спілкування з людьми, тим самим заздалегідь ставить себе у неконкурентоспроможну ситуацію.

Крім того, трапляється, коли людина з особливими потребами отримує освіту за популярною та затребуваною спеціальністю, втім саме престижність професії робить людину заручником високої конкуренції на ринку праці та фактично унеможлиблює гідне працевлаштування. На нашу думку, у профорієнтації молоді з особливими потребами перш за все необхідно орієнтуватися на реальний попит ринку щодо робочих місць для людей з інвалідністю, власні нахили людини та її компенсаторні здібності, які часто бувають завуальовані. Виявити такі здібності та використати їх для професійного самовизначення людини – важливе завдання соціального педагога.

Основні методи виявлення компенсаторних можливостей – спостереження, співбесіда з клієнтом та його рідними. Актуалізація компенсаторних можливостей забезпечується створенням сприятливого мікросередовища, використанням різноманітних видів діяльності, з метою виявлення прихованих схильностей, здібностей.

Важливою особливістю роботи з молоддю з обмеженими можливостями є питання перепідготовки у випадках, коли перша профосвіта виявилася незадоволеною, нереалізованою. В означених випадках молодь з інвалідністю переживає глибоке розчарування і найчастіше обирає шляхи найменшого опору: або перестає шукати роботу, живе за рахунок державної допомоги, пенсії, або намагається отримати нову професію, закінчивши курси перепідготовки, які пропонують у центрах зайнятості, без урахування помилок попереднього разу. Завдання соціального педагога у таких випадках полягає у психологічній підтримці, зміцненні віри у себе людини з обмеженими можливостями та проведенні серйозної індивідуальної роботи щодо добору нової професії.

Крім вищезазначених, до особливостей профорієнтаційної діяльності соціального педагога з людьми з особливими потребами необхідно віднести подальшу підтримку після працевлаштування. З отриманням роботи молода людина стикається з низкою труднощів, пов'язаних із соціально-професійною адаптацією: адаптацією до робочого колективу, нового соціального статусу, способу життя, набуття професійного досвіду, самостійного виконання роботи. На нашу думку, найбільш прийнятною формою профорієнтаційної роботи на даному етапі є соціально-педагогічний супровід протягом певного часу (який визначається індивідуально), необхідного для адаптації.

Отже, обґрунтовано наступні особливості соціально-педагогічної профорієнтації молоді з обмеженими можливостями: сприяння активній життєвій позиції кожної молодої людини з інвалідністю; використання досвіду інших людей з особливими потребами, а також зарубіжний досвід з даного питання; надання всебічної професійної інформації, з урахуванням обмежень клієнтів; реальна практична допомога (наприклад, побутового характеру); допомога в адекватному виборі професії, з урахуванням попиту і пропозиції на ринку праці; вирішення питань перепідготовки (у разі потреби); подальша підтримка (супровід) після працевлаштування протягом тривалого часу.

Перспективним напрямком у галузі соціально-педагогічної допомоги молоді з обмеженими можливостями у питаннях профорієнтації вважаємо розробку спеціальних технологій, які враховуватимуть особливості і потреби конкретних категорій молоді та специфіку сучасних соціально-економічних умов.

Література

1. Социальная работа с инвалидами : учеб. пособие / под ред. Н. Ф. Басова. – М. : КНОРУС, 2012. – 400 с.
2. Баріхашвілі І. І. Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення : навч. посібник / І. І. Баріхашвілі, М. П. Ворона, Г. В. Грищенко та ін. – К. : Видавничий дім "Професіонал", 2009. – 208 с.

3. Бочелюк В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями : навч. посіб. / В. Й. Бочелюк, А. В. Турубарова. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 264 с.
4. Церклевич В. С. Реалізація права отримання вищої освіти молоддю з обмеженими функціональними можливостями: від дискримінації до інтеграції / В. С. Церклевич // Соціальна робота в Україні: теорія і практика : наук.-метод. журнал. – 2009. – № 2. – С. 45–56.
5. Безпалько О. В. Технології активізації громади : метод. посібник / О. В. Безпалько, Т. П. Авельцева, Н. І. Мацевко. – К. : Наук. світ, 2006. – 95 с.
6. Пряжникова Е. Ю. Профорієнтація : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. Ю. Пряжникова, Н. С. Пряжников. – М. : Академия, 2005. – 496 с.
7. Гладкова В. М. Профорієнтація : навч. посібник / В. М. Гладкова. – Львів : Новий світ – 2000, 2007. – 160 с.